ACC. NR. 1129

LUNDS UNIV. FOLKMINNES-ARKIV

Landskap: SMÅLAND *Upptecknat av:* Frök. Aronsson

Härad: ~~Tjust~~ (Sevede hd) *Adress:*

Socken: Södra Vi *Berättat av* Banmäst. Hj. Johansson

Uppteckningsår: *Född år* *i*

Uppteckningen rör

Beskrivning av gård ,redskap och arbete	1	(1)
Vantro	1	(1)
Djursjukdomar, botemedel	1-2	(1-2)
Taga bort mjölk	2	(2)
Jordbrukets skötsel	3	(3)
Väderleksmärken	4	(4)
Tidigt uppe påskdagen,få se solen dansa	4	(4)
Dymmeleonsdagen,fara häxorna till Blåkulla	3	(4)
Kristi Himmelsfärdsdag,första metedagen	4	(4)
Väderleksmärken	4	(4-5)
Får ej göras i nedan: Ta ut "Lysesedel",slakta,fälla skog, o.s.v.	5	(5)
Årets indelning (Trettingar)	5	(5)
Linberedning	5	(5)
SLAKT:		
Rackaren o hästslakt	5	(6)
Skjuten hare fick ej visas för havande kvinna	5	(6)
I svinmjälten spåddes väder o vind	6	(6)
Stickebiten	6	(6)
Blåsan	6	(6)
Gallan	6	(6)
Löpskinnet	6	(6)
Bita i slaktat djur medan det ännu ryckte i det	6	(6)
En sup för varje person i [illegible]	6	(6)

Siffrorna med blyerts hänvisar till avskriften!

Skriv endast på denna sida!

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

De fattiga blandade hasselknopp ,säljlöv o.s.v. i bröd 7(7)
Beskrivning över stugan s inredning 7(7)
Smådjuren inne i stugan 8(8)
Hushållet 8(8)
Klädedräkten 9(9)
Söndagsfirandet 9(9)
Midsommarafton (se sitt öde kommande året) 9(9)
Lyktgubbar 9(9)
Kors i nockstocken 10(10)
Sjukdom kom från älvor 10(10)
Kloka Gummor o Gubbar 10(10-11)
Taga bort vårtor 11(11)
Bota tandvärk 11(11)
Läsa bort ormbett 11(12)
Konsten att stämma blod 11(12)
Skäver 12(12)
Barnets första badvatten hälldes på flaskor 12(12)
Lindra barnsängskvinnas plågor 12(13)
Hittade pängar förde tur med sig 12(13)
Marritt 13(13)
Bröllop 13(13-14)
Begravning 14(14-15)
Vallåtar 14(15)

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

1. Småland 1129 1129 1

Bonmästare Hjalmar Johansson Elfteckn. av: Sökta Vi, Tjust hd. Sökta Vi, Tjust hd. Deltagare å förel. å samma år 1927.

Berättat av bonmästare Hjalmar Johansson, 40 år gammal, från Södra Vi i Tjusts härad. Han har sett och hört detta i sin hem och hos gamla personer i trakten av Västervik.

Beskrivning av gård, redskap, årets indelning, bröllop, sjukdomar.

BESKR. AV GÅRD, REDSKAP O ARBETE. Långt tillbaka i tiden, för så där ens hundra år sen, gjorde gårdens eget folk nästan allt arbete, som behövdes vid gården. Alla verktyg såsom åker harvar trägrepar träspadar, skaffor, kälkar, drägar, ämbar, mjölkstäror, vagnar m. m. gjordes vid gården. Man skilde noga på männens och kvinnornas arbete. Kvinnorna hörde det till att klippa fåren, karda och spinna ullen, våra vadmal, häckla linet, spinna och väva. Dessutom fingo de vid mindre gårdar och torp giva djuren foder, mjölka korna och brinda smör och ost, samt allt arbete inom hushållet. Kvinnorna fingo dessutom vara med och rysha linet, skära sådden och ta upp sådden där tid användes. Vara med och breda ut gödsel, "lassa gödsel" i gödselhögen, vara med vid dagtröskningen, i höstbruket och för övrigt vara männen till hjälp vid utearbetet. För en man var det opassande att utföra fruntimmersgöra.

VANTRO

Ladugårdarna voro dåliga och rakade ofta fäster, och "turen i lazaret" blev ej alltid så bra. Korna mjölkade dåligt och voro om våren mycket mödosamma och mången gång vanskötta. Då en ko skulle kalva, fick man ej reda sig för kalven i förtid, "ej bära för oburet." Då kon för första gången efter kalvningen mjölkades, lades en kvist med björken i stävan och så fick kalven dricka mjölken att dricka. Sedan gick man kalven med hö och halm i munnen, under det man sade: "Hö och halm skall bli din föda, ax och kvist skall bli din dö." Stävan med den första mjölken fick ej bäras ut ur ladugården utan lock och då fick förklädet tjäna som sådant. Kreaturen fingo gå över en yta kvist eller annat czyjäm då de på våren släpptes ut på bete. Då de släpptes i vall fingo de märkas eller i brist på sådan skarphet att ålas och det var alltid nyttigt.

DJURSJUKDOMAR.

(148)

Tick ett djur trollskott, sköt man med bössa över ryggen på detsamma. För att skydda djuren mot trolldom, borrade man ett hål i tröskeln till ladugården och lade ned en del trasor, krut o.a. Djursjukdomar kunde även botas genom att hring djurets hals binda en tråd, som förut använts vid korvkokning.

Hade svinen blivit sjuka genom dåliga och draziga hus och hade svårt att gå, gick man till en klok gumma, som läste bort "orten". Detta tillgick så. (Sagesmannen har sett en gammal gumma utöva konsten.) Två personer sitta mitt emot varandra, och man har två händer fulla av korn. Kornet får löpa genom de "två mans händer", och för varje gång frågar den ena: "Vad läs du?" och den andra svarar: "Jag läs bort ort på svin, trynort, näsort, öjonort", och fortsätter sågenom hela djuret till klövarna och svansen och upprepar samma bön tre gånger. För denna tjänst får man inte tacka. — Natten mellan dömmeonsdag och skärtorsdag satt gummor på gödselhögen och kärnade smör för att få ~~[illegible]~~ närlycka, och samma natt sträk man tjärkors på ladugårdsdörren för att ~~[illegible]~~ andra människor inte skulle kunna sätta sjukdomar på djuren.

TAGA BORT MJÖLK

Kanske misstänkte man, att ens granne hade en "bjäre", som tog mjölken från en. Bjären gjordes av två spingstickor, brända i ändarna, och ett par gamla solvhankar, men då man sände ut den, blev den till en vanlig hare, som mjölkade grannarnas kor på lack-klöven(?), och sedan kom hem till sin ägare och lämnade mjölken i en så. Sagesmannens farmor hade bland djuren sett en hare, och det var säkert en bjäre. Om kvinnorna drog kjolen uppöver huvudet, då de såg bjären, så försvann den. På stubbar växer en liten svamp med mjölklikande innehåll, och det var ju tydligt, att bjären gått fram här och kastat upp.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

LUNDS UNIV. FOLKMINNESARKIV

Lösk. Småland
Hd Tjust
Sn S. Vå

Uppt. Frk. Aronsson
Ber. av Bauman. Hj. Johansson

JORDBR. STRÖTSEL

Jorden, som man odlade förr i världen, var inte stor. På de naturliga ängarna fick man hö till djuren, och man slog dessutom kärren och mossarna. Torkat löv använde man också i stor utsträckning, björklöv till fåren och asp till hästarna. Nötkreaturen fingo sälglöv. Detta senare var mycket eftersökt, ty det söndermaldes även och blandades i mjölet. Särskilt var detta fallet under nödåret 1868.

I Småland svedjade man mycket, och sagesmannen har hört berättas, att det förekommit svedjebruk i trakten av Västervik så sent som på 1870-talet, då det blev i lag förbjudet. Att ställa i ordning en "fälla", som sagesmannen kallade det, var ett tungt arbete. I maj höggs man ner buskar och barrträd. De stora träden bilades omkull, ty sågar funnos ej. Efter ställtern i juli, "bröt" man lövet, d. v. s. man lag vara på lövet, som torkades för vinterbehov. Framemot hösten samlade man tillhopa lövveden som jämte lövet kördes hem på vintern. På hösten året därpå antändes fällan, och man brände bort ris, mossa och [illegible]bbar. Därpå rösslades d. v. s. rödjades fällan. Alla grövre stockar voro endast kolnade i barken. Man hopsamlade dessa och lag dem till stängsel kring det brända området. Dessa byggdes på ett synnerligen enkelt sätt. Stockarna lade man i "skalkor", 3 och 4 över varandra med störar emellan. Fällan besåddes sedan med råg, som nerkrattades med raslor (träklubbor besatta med grova järn- eller träpinnar. Hösten därpå skar man av rågen, som då var färdig, med skäror, och den bands i "necker", som hopsattes i travar = 24 kärvar. Man sådde sedan timoty på fällan och lämnade den åt naturen. Förr satte man också rovor på fällan. Det var innan potatisen var allmänt i bruk. Man åt en rund, liten sorts rovor.

Småland
Hd Tjust
Sn Södra Vå

Uppt. Frk. Aronsson
Ber. Bauman. Hj. Johansson

4. Småland Fjust Södra Vi
LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV
acc 1129
Tek Aronsson
Ber. Sammast Hej Johansson

VÄDERLEKSMÄRKEN

Vissa dazar skulle man ye akt på väder och vind, och vissa arbeten skulle utföras på bestämda dazar. Man sade: "Så mång soldaz i advent, så mång snödaz i fastan!" "Om det är vackert och bördizt i advent, skall skörden bli god nästa år. Om hönan kan dricka takdropp kyndelsmässodazen, kan oxen dricka i bäcken vårfrudazen." (tidiz vår.) "Gollkan" och "gollgeten" skulle taza sin föda ute efter den gamla vårfrudazen, den 6 april.

Linet skulle vara spunnet och garnet bykt till vårfrudazen, för att man skulle hinna väva till våren, då väven skulle blekas. All vårved hözgsförepåsk, så att ej dymmeln kom i veden. Onsdaz, fredaz och lördaz i påskveckan fick man ej använda yxa för att ej få det svårt på domens daz.

Blåste det hårt på juldazen, skulle det bli ett gott fruktår. Den, som kom först hem från julottan, skulle först bli färdiz med skörden. Likaså den, som först hörde göken på våren, och kom först ur sängen en viss daz på våren. (Vilken?)

Den förste [illegible] "[illegible]", man "finner" på våren, skall man äta upp för att få god hälsa.

Kom man in i en stuga, där det vävdes, skulle man sparka hözt med benen och säza: "Så långt lin, så långt lin", annars trodde gårdens folk, att man kom med otur, och så blev man utkörd. – Flöz svalan hözt, blev det bra väder.

SE·SOLEN·DANSA

Var man tidizt uppe påskdazen, fick man se solen dansa. Detta inträffar säkrast, om påsken infaller på sin dato. Berättarens farmor hade varit uppe i kyrktornet och sett solen dansa genom ett papper med ett hål i.

HÄXOR Häxorna fara på dymmelsonsdaz till Blåkulla. Man skot efter dem och ritade tjärkors på dörrarna.

Kristi himmelsfärdsdaz var första metedaz.

Om det fryser natten före 6 april, skall det frysa en längre tid framåt. – Slåttern börjas klasdazen och skall vara slut före Olle. Är något kvar till Brynolle, biter ej lien på gräset.

3. Småland Finst Södra Vi

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV 1129

Fik. Aronsson

5.5

NEDAN.

a. u. L. Lysesedel skall ej tas i nedan, ej heller djur slaktas och skog fällas eller får klippas. De äkta makarna blevo i så fall olyckliga, kättet odrygt, veden ville ej brinna, och ullen blev dåliz.

Året indelades i "trettingar", 13 veckor, och den s. k. så-trettingen var särskilt uppmärksammad. Från gamla vårfrudagen till midsommar är 13 veckor. Man räknade baklänges. 11 och 10 veckorna skulle vårråg, havre och blandsäd sås, 9: kornveckan för bittisådd, 8 och 7 potatisveckor, 6 veckan "tortveckan" då fick ingenting sås, ty det blir då endast ogräs, 5 kornveckan för sen sådd.

Till jul skulle tröskningen vara slut. Kl. två och tre på morgonen började man slagtröska på logen och var då vanligen 4 man. Långt tillbaka i tiden hade man en stenhäll i en hörn av logen och eldade med tyre (?) torrved Senare hade man beckljus, talgljus eller linoljelampor som lyse. Vid tröskningen höll man en takt, som återgavs så här: "Tu par bäxer, päls och tröja."

LINBEREDNING Linet bereddes i bastun i oktober. Hela byn samlades då, om den bestod av 4 till 5 åbor. En gumma brukade utses till bastugumma och han hämtade linet inne i bastun och skiftade utlinlockarna. Bastun användes nästan uteslutande för linberedningen. Berättarens farfar talade om att de i början av 1820-talet badade i bastun i Halsjöbo i Södra Vi. Mindre stenar voro dåupplockade på ugnen. Då denna var upphettad, slog man vatten på dem, och fick på så sätt ånga. Man satte in ett kar med vatten, som man blötte sig i, då det blev för varmt. Vid samliga gårdar använde man bastun till torkning av malt samt rökning av fläsk.

SLAKT.

I detta sammanhang talade även berättaren om plägseder a. u. L. vid slakt. Att vara rackare medförde stor vanära, och därtill togs ofta en bröttsling. Hästkött ansågs skadligt och det är först på senare tider man börjat använda detta. Då man skjutit en hare, skars huvudet bort utom öronen, som fingo sitta kvar. En havande kvinna fick ej se ett harhuvud, barnet

hunde bli harmynt. Likaså fingo de ej se slakt, ty djuren dozo ej genast då. Vid slakt skämtade man om att barnen skulle få rumpan, de växte ej, om de åto av den. Väder och vind spådde man i svinmjälten. Märjen i större ben användes att smörja spinnrocken med och ur fårbenen såzades virknålar.

Slaktaren skulle ha stickebiten, och den var hans enda betalning. Nöthår användes till täcken och mattor, tazel till piskor, hornen till dihorn för lamm och till korvhorn.

Blåsan blåstes upp och torkades, och i den lade man ärtor, och så blev den en skallra för barnen. Blåsskinnet användes som plåster och lades även i skorna för värme.

Gallan sattes på en sticka och torkades i taket och användes till medicin åt djuren.

Löpskinnet användes till ystning. Det lades i mjölk och peppar. Alun och salt lades för konservering på huden, som sedan drozs fram och åter på en vriden järnstång för att den skulle mjukas upp, sedan sprötades den och torkades vid spiseln i köket. Längre fram spickades den upp på lagårdsvärzen och torkades på så sätt.

Om man bet i det nyslaktade, flådda djuret, när det ännu ryckte i det, bevarades man för spökrädsla.

När man kokade korv, stack man hål i den med pinnar (senare gaffel) för att skinnet inte skulle spricka.

En sup skulle tazas för varje ben i svinfoten, då man åt dylika.

4.

Emil
Tjust Nl
Sönn Vi s:n
1927

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1129

7 c 7

Fattigdomen var ofta stor bland allmogen i Småland i början av 1800-talet. Det var knappt med mjölk och många i Alsmåssokraken fick blanda det med hasselknopp, sälglöv, linfrökakor, knoppla, tjöl av syrefrö m. m. Under 1700-talets första del hade man sparsamt med möbler i stugorna. Kring väggarna löpte väggfasta bänkar, och så hade man kistor, enkla stolar samt ståndsäng eller fårlåtsäng. I denna senare hade man halm, hår de fattiga endast tallris över dina en klutäcke och så kudde, bakan och fäll eller täcke. Allmogen började snart med skåp och sekelskiftsbyråer.

BESKRIVNING AV BONDSTUGA

De flesta bondstugorna bestoda av rum och kök på ena ändan samt en eller två rum ovanpå, nämligen stuga och kammare. På sommaren använde man loftbodar, vara även vanliga som sovplatser om sommaren, vanligen ofta vanligen till sovrum. De större gårdarna hade s. k. tvillingsbyggningar. I storstugan hade man en del praktiska anordningar. På många ställen en svarv uppmonterad i sänggaveln, golvet och taket. I vedvråen fanns klatsar för stänger att upplägga ved emellan.

Mitt i stugan fanns i de flesta bondhem en hål c:a 3 tum i fyrkant. Detta var utbugget mitt i en golvtilja och tjänade som fäste för "mutbräkan", en inrättning för beredning av hudar. Då ej bräkan var uppsatt fanns i detta hål, "mutbrädet", en kloss lika hög som golvet. Det brukas, att vid en bröllop då kyrkobruden kom dansade med brudgummen, deras fötter fastnade vid klatsen, och båda föllo omkull. Ungdomen skrattade, men gummorna i sockum vädrade genast en dålig omen.

I taket hade man en märla för vagnen, en kloss för varparna samt en eller två stänger framför spiseln. Här torkades brödet, korv vid slakt, kägen som skulle handmalas och även den som förmaldes vid skvattan. Skinnen sprätades och torkades även de framför spiseln. Vägarna kritades på själva slorkarna. Man rengjorde golven med en björkriskvast eller av tvaga av torra granrisgrenar. En ämbar vatten slogs ut på golvet,

och så tog man kvasten och tvagan under foten och skrubbade. Gåpa fanns ej färr i världen, och var det mycket smutsigt, strödde man fin sand på golvet och skurade med denna. Seda strödde man hackat curis på golvet, och det kändes hemtrevligt. SMÅDJUR I STUGAN

Det var mycket vanligt att man hade smådjuren inne när det var som kallast, ty ladugårdarna voro draziga och mörka. Hönsburen hade man mellan sängen och spiseln. Då en höna skulle värpa, släpptes han ut på golvet och husmor tog bort sängkläderna från sängen i fotändan och gjorde en rede försen med balägg. Tuppen väckte gården om morgarna, och väl var det, ty ur voro sällsynta, och hade man något, var det dåligt och visade ofta fel. Visserligen hade man solmärken i fönstren och solvisare, men var det dåligt väden, kunde man ju inte ha någon nyttan av dem. Men i början av 1800-talet kom dalaren i handeln och då hade man en säkert ur. Berättarens farfar köpte sitt ur 1837.

HUSHÅLLET Maten var oftast enkel; till frukost åt man välling av rågmjöl, salt och vatten. Middagen bestod av potatis, doppade i salt och mjölk eller också potatis och fläsk, sill, potatiskorv, enbärsmos, och bröd. Man drack mjölk eller vatten och dricka, bryggd av enbär, oxlabär, malt, björklag o.a. På kvällen gröt och mjölk. Potatisen skalades med fingrarna. Kaffe användes ej i vardagslag. Tallrikar voro sällsynta, alla åto ur en och samma tråg med träskedar. Finnas tallrikar, voro de av trä, i bättre hem av tenn vid kalaser. Gafflar voro okända, knivar att äta med voro sällsynta, i många hem fanns endast brödkniven och möjligen några till för hushållsbehov. Kom det främmande, bjöd man på kaffe eller en sup. Även om det var knappt med potatisen, och den ej ville räcka till den nya skörden, måste man ha sig en "bränn" på hösten. De flesta brände brännvinet i köket, endast vid större gårdar fanns det brännerier. Köken voro ej vinterbonade utan användes mera som skafferi.

5. Sm. Tjust Södra Vätn Myr Fik Skansson

1129
LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Kläderna voro i vardagslag enkla. Man gick klädd i skinnbyxor eller tygbyxor klädda med skinn, om sommaren blaggarnskläder. Ofta gjorde kvinnorna nederdelen av sina linnen av skäktevall, som var en sämre sorts blaggarn. Underkläder användes f.ö. knappast. Då de fodrade vadmalsbyxorna inte skyddade tillräckligt, satte man på sig sommarbyxorna under. Tygerna voro hemvävda. Helgdagsklädernа voro smakfulla och vackra, männen hade knörta västar till sina vadmalskläder, kvinnorna vackra förkläden, mössa och stycke på huvudet och rosett i nacken med band hängande ned på ryggen.

SÖNDAGSPIRANDET Till söndagarna snyggade man upp i stugan och strödde nytt ris på golvet och satte om sommaren löv i spiseln. På eftermiddagarna samlades ungdomarna gärna vid någon spelmans gård. Han spelade då på sin fiol eller klarinett, och man fick sig en sväng. I kyrkan gick man rezelbundet, och där fick man höra dagsnyheterna.

MIDSOMMAR Ungdomen gick alltid runt på midsommarafton för att få veta sina öden under det kommande året. Det berättas, att några ungdomar gått och inte sett något, trots att de varit tysta ända sedan solen gått ner. De satte sig till sist vid en gård och voro redo att skiljas. En får hade skadåt sig i ena benet, och dess klagolåt hördes vida omkring. Man skämtade om att detta visst var det enda, man fick höra, då man plötsligt såg en stor skara människor gå förbi som vid en begravningsfölje, och sorl och röster hördes. Synen försvann lika plötsligt, som den kommit. På den gården blev det begravning under årets lopp. En gumma hade sett "oknytt" två gånger. Det var en rå i byn, ett hjälpsamt och snällt sådant, som väckte, om något djur slitet, och man glömt att släcka ljuset. Gumman hade sett rått på vinden, det var som en gammal käring med knytschalen på huvudet, och det försvann då man fått ögonen på det.

Lyktgubbar s.k. skälvrängare fanns det gott om. En del gick tysta, och man såg endast en eldkvast gå över trädtoppar-

1129

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

na med vindens hastighet andra åter lär ha ropat: "Här är rätt, här är orätt. Berättarens farfar hade sett en lyktgubbe så sent som på 1860-talet. Först gick den endast strax före höztider sedan varje kväll, tills den alldeles försvann. Mölingar = mjölingar hade han också hört talas om, men aldrig själv varken hört eller sett.

KORS I NOCKSTOCKEN Man trodde allmänt på skrock. För att få tur i ett nytt hus, brukade man hugga ett kors i nockstocken, dels vinkelräta dels som multiplikationstecken.

SJUKDOM FR. ÄLVOR Många sjukdomar, trodde man, kommo från älvor eller alver och det lär finnas minst 10 olika sorter sådana. För att undgå dem, var man mycket försiktig och spottade alltid, innan man satte sig ute på marken. Älvkvarnar finnas också i Tjust, oftast i svart granit, som är lättast att bearbeta.

Det fanns många kloka gubbar och gummor, som kunde stämma blod och bota sjukdomar. De sades ofta ha förskrivit sig till den onde, vilket bl.a. tillgick på så sätt, att man gick mo gånger avizt om kyrkan, och sedan skrev sin namn med blod och stack det i nyckelhålet på kyrkdörren, då prästen stod för altaret. — I Halsjöbo vid offerkällan bodde Klok-Ingrid, som var känd vida omkring. Klokare än andra hade hon blivit på följande sätt. Hennes mor hade funnit en vit oren, en lindoren, och den satte hon att koka på spiseln och förbjöd Ingrid att röra den, medan hon gick ned till ladugården och mjölkade. Flickan stack emellertid ner fingret i spadet, som efter första beröring en förlorade sin kraft och endast förlänade klokskap åt en person och smakade på det. Hon blev med ens så klok, att hon kunde förutsäga, huru dan nästa kalv skulle bliva. Hon botade många, och då hon låg på sin yttersta, bad hon, att man skulle begrava halva kroppen innanför, halva utanför kyrkogårdsmuren, ty hon visste ej, om hennes klokhet var av Gud eller av djävulen. Om den var av Gud, skulle en björk växa upp på graven, om den var av ondo ett furuträd. En björk, stor och bladrik, växte upp och den kallas än i dag Klok-Ingrids björk.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV
1129

En klok gumma utrotade syrsor ett slags ohyra, genom att omkring en syrsa binda en ulltråd. Så drager man henne i tråden väster ut, tills man finner en enbuske, där hon bindes. Under vägen får hon inte lyftas över gärdesgårdar utan drazas igenom. Sedan man bundit henne, säger man: "Stanna här ett bete, nu behöver vi ej längre." Efter ett par dazar går man till enbusken, som då är full av syrsor, och säger: "Nu får ni inte stanna här längre utan gå till skogen till en tall, och när ni varit där ett bete, så gå till en sjö utan botten och stanna där." Gumman hade praktiserat detta och det lyckades.

Vårtor tog man bort på många olika sätt, men med tandvärk var det svårare. Somliga förvisade verken till träd. Berättaren omtalade, att han 1914 varit uppe på vinden till manzårdsbyggnaden i Dissedala gård, Norra Sandsjö socken, och där sett märken efter en tandläkares klinik.

BOTA TANDVÄRK Den kloke tog sjuklingen med till vinden och petade i den sjuka tanden med ett hästskosöm samt sade: "Snoapinus". Sedan slogs sömmet fast i väggen. Hjälpte inte detta första gången, gjorde han det en gång till och då hårdare. I väggen fanns många inslagna söm samt ordet Snoapinus prantat.

Man läste bort ormbett på följande sätt: "Jesu modergick uppför en lid och där mötte han ormen den lede o.s.v.", samt "Frälsaren red över en mo, och där mötte han ormen, som bet hästen i knät. Frälsaren stig av och helade det o.s.v."

Konsten att stämma blod var vissa personer förbehållen. Berättarens farfar har berättat om en klok gubbe, "Ruten", som botade djursjukdomar och som kunde stämma blod. Några män, bland dem Ruten, hade varit på gille, och då de gingo hem voro de ganska berusade. På vägen sågo de vid en ladugård en ko, som hade "hinker" (blodfyllda utväxter) på benen. En av dem drog upp sin fällekniv och skar av hinkerna, och blodet började rinna. Djuret höll på att förblöda, och karlarna blevo rädda.

12 12. Småland ~ M 1129 ~ Upgt. Frök Aronsson
Hd Tjust
Sn Södra Vä
LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV
Bor av Hj Johansson

Men Ruten sprang tre gånger motsols om ladugården och då han sprungit tredje gången var han spiknykter och likblek och blodet hade slutat att rinna. – Slinker brukade annars knytas bort. Rödsjuka på djur botades genom att man på kyrkozården tog jord och lade den i tre strutar, som gavs åt djuren. Jorden fick dock ej stjälas, utan en slant måste läggas på kyrkozården.

SKÄVER Fick ett barn skäver, trodde man, att den förorsakats av en illasinnad person och det gällde att söka rätt på denna, och då försvann sjukdomen. En tattarkäring kom in i en bondstuga och såg då på barnet, som var fullt friskt och sade: "Det har ju skäver." Men moran körde ut henne och kastade ett glödande kol efter henne. Detta verkade renande och tog bort verkan av gummans ord. Då man byttte linne på ett barn, borde man alltid låta ett eldglöd glida igenom plagget, innan det togs på. Sedan barnet lindats gjorde man karstecknet på bröstet.

Barnets första badvatten hälldes på flaskor och användes som medicin. Barnets naglar borde modern bita av och sedan bränna upp det avbitna. Avkammat hår, spottade man på och brände upp det i spiseln. Det ansågs farligt, om skatorna fingo tag på några hårstrån och lade dem i sitt bo. Man fick vara mycket försiktig med barnet, innan det döpts, då det var särskilt mottagligt för trolldom.

Genom att skilja en orm och en groda åt, så att båda levde, kunde man förvärva förmåga att lindra en barnsängskvinnas plågor. Man höll då om henne med armarna.

Modern fick, då hon var havande, ej se lik. Barnet kunde få "skäver." "Slaget" d. v. s. fallandesot fick det, om modern sett slakt av kalv. Skrek barnet under dopet, fick det bra sångröst.

Slittade pengar förde tur med sig, och att drömma om möss och ormar var "turigt." Att drömma om pengar var däremot olyckligt. Under masten i båtar lades alltid en slant, det förde tur med sig, och även under dörrtrösklar. Då räfsade hö, gjorde man vid skylarna ett kors med räfsan, och så gjorde man även med fingret i mjölet, då man gjort upp en deg.

7. LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV 1129 13/3

MARRITT.

Det berättas om en man, som om nätterna red marritt, men ej själv visste om det. Varje morgon fann han hästen svettig i stallet, och i tron att det var grannen, som i smyg lånade hästen, satte han för att näpsa honom en lie på hästrygger. På morgonen låg han själv blodig och sönderskuren i sängen.

BRÖLLOP.

Vid bröllop var det alltid pomp och ståt, om råd och lägenhet fanns. Andra lysningsdagen brukade man "dra björk". Detta tillgick sålunda. De unga männen samlades i skogen, och där fällde de den största björk, de kunde komma över. Fel skulle den vara, om brudparet var illa omtyckt, i annat fall tvärtom. Flickorna kommo till, då trädet var hugget, och så drogs björken av hundra man eller flera genom byn och lades vid dörren till bröllopsgården. Spelman sätt på storändan och spelade hela vägen. Brudparet borde enligt gammal god sed öppna dörren med ljus i händerna och säga: "Välkomna in" och bjuda på traktering och dans, annars blevo de utskämda i hela byn. Björken togs bort från dörren under allt möjligt oljud, och så skät man för brudparets lycka. — På bröllopsdagen hade man vanligen två spelmän, som spelade hela vägen, då de gingo genom byarna till brudgummens gård, man ville visa, att det var höjtid. Brudens släkt gick dagen förut till ~~bröllopsgården~~ brudgummen. Tidigt morgonen därpå började man "utridarölet". Bröllopsföljet red till brudens hem med spelmännen i teten, och de, som ej hava hästar, komma gående efter. Under vägen igenom byarna hade rests äreportar, och brudgummen plägade giva en slant vid varje äreport. En gumma hade berättat för sagesmannen, att vid bröllop på 1840-talet brudgummen, som var rik, givit en hel riksdaler. I brudens hem förrättades vigselakten, och sedan fick spelmännen taga plats i förstugan, ty hela stugan var full av långa bord och bänkar. Man ville ha musik även till ~~dansen~~ maten. Sedan man ätit, vidtog dansen. Prästen dansade först med bruden och lämnade henne sedan åt brudgummen,

som under tiden dansat med prästfrun, om denna var med. Bruden bjöd sedan upp pojkarna och dansade med var och en. Dessa lämnade då en brudskål åt bruden, och denna kunde mången gång bli rätt stor. En gumma berättade, att han fick 43 riksdaler. Bruden köpte utstyrsel åt brudgummen, och denne åt bruden. Inte alla av allmogen hade råd att köpa ringar av guld, utan i många fall fick förgyllt silver duga. Vid den tiden använde man vanligen bönmän, och dessa fick ersättning enligt överenskommelse, dock minst ett par strumpor.

Vägarna voro dåliga, och detta gjorde, att man klövjade, eller som man här sade "förde, vid transporter. Hästen ansågs bära ett k lev = 4 skäppor.

Vid begravning bar man liken till kyrkan. En eller flera byar tillhörde ett bårlag. Kistorna bars med s. k. långhanddukar och man skiftade om lag efter lag hela vägen. En likkista fick ej stå tom sedan snickaren fått den färdig, utan spånor måste alltid ligga kvar på bottnen.

Bräderna till kistan måste vara så breda, att ett bräde räckte i höjd. Självspillingar fick man ej bära till kyrkogården genom porten, utan kistan måste lyftas över ringmuren.

VALLÅTAR.

Berättaren har upptecknat orden till ett par vallåtar: "Tilleritall droz jag vall åt den långe, långe, långe måsen. Dra hit, dra hit, min hjärtans kär, här är nätter, här är bär, här är mogne krösa." — "Du ljuger, du ljuger, jag var där i fjol, du åt min mat, du slekte min fat, du droz min ko ut i långe, långe, långe måsen." samt en annan: "Ingelill, Ingelill, skyn'dej i vall, Signelill, Signelill väntar efter diz uti skogen. Mjölka grå get, ge den lille lite di."

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

LUF M 1129:1

Landskap: Småland

Härad: Sevede

Socken/stad: Södra Vi

By/samhälle: .....

Svaret gäller år/årtionde: .....

Berättaren född år: .....

Berättarens yrke: .....

BESKR. AV GÅRD, REDSKAP O ARBETE

Långt tillbaka i tiden, för så där en hundra år sedan, gjorde gårdens eget folk nästan allt arbete som behövdes vid gården. Alla verktyg såsom åder, harvar, trägrepar, träspadar, skofflor, kälkar, dröger, ämbar, mjölkstävor, vagnar m m gjordes vid gården. Man skilde noga på männens och kvinnornas arbete. Kvinnorna hörde det till att klippa fåren, karda och spinna ullen, väva vadmal, häckla linet, spinna och väva. Dessutom fick de vid mindre gårdar och torp ge djuren foder, mjölka korna och bereda smör och ost, samt allt arbete inom hushållet. Kvinnorna fick dessutom vara med och ryska linet, skära säden och ta upp säden, där lie användes. Vara med och breda ut gödsel, "lässa gödsel" i gödselhögen, vara med vid slagtröskningen, i bastuskjulet och f ö vara männen till hjälp vid utearbetet. För en man var det opassande att utföra fruntimmersgöra.

VANTRO

Ladugårdarna var dåliga och saknade ofta fönster, och "turen i lagårn" blev ej alltid så bra. Korna mjölkade dåligt och var om våren undernärda och mången gång vanskötta. Då en ko skulle kalva, fick man ej reda rum för kalven i förtid, "ej båsa för oburet". Då kon för första gången efter kalvningen mjölkades, lades en kniv med brynsten i stävan, och så fick kalven den mjölken att dricka. Sedan gned man kalven med hö och halm i munnen, under det man sade: "Hö och halm skall bli din föe, yx och kniv skall bli din dö."

DJURSJUKDOMAR

Stävan med den första mjölken fick ej bäras ut ur ladugården utan lock, och då fick förklädet tjäna som sådant. Kreaturen fick gå över en yxa, kniv eller annat eggjärn, då de på våren släpptes ut på bete. Då de släpptes i vall, fick de mårkött eller i brist på sådan ekorrkött

Skriv bara på denna sida

Landskap: Småland

Härad: Sevede

Socken/stad: Södra Vi

By/samhälle: .....

Svaret gäller år/årtionde: .....

Berättaren född år: .....

Berättarens yrke: .....

att äta, och det var alltid nyttigt.
Fick ett djur trollskott, sköt man med bössa över ryggen på detsamma. För att skydda djuren mot trolldom, borrade man ett hål i tröskeln till ladugården och lade ned en del trasor krut o a. Djursjukdomar kunde även botas genom att kring djurets hals binda en tråd, som förut använts vid korvkokning.
Hade svinen blivit sjuka genom dåliga och dragiga hus och hade svårt att gå, gick man till en klok gumma som läste bort "orten". Detta tillgick så. (Sagesmannen har sett en gammal gumma utöva konsten.) Två personer sitta mitt emot varandra, och man har två händer fulla av korn. Kornet får löpa genom de "två mans händer", och för varje gång frågar den ena: "Vad läs du?" och den andra svarar: "Jag läs bort ort på svin, trynort, näsort, ögonort" och fortsätter så genom hela djuret till klövarna och svansen och upprepar samma bön tre gånger. För denna tjänst får man inte tacka.
Natten emellan dämmeonsdag och skärtorsdag satt gummor på gödselhögen och kärnade smör för att få smörlycka, och samma natt strök man tjärkors på ladugårdsdörren, för att andra människor inte skulle kunna sätta sjukdomar på djuren.

TAGA BORT MJÖLK Kanske misstänkte man, att ens granne hade en "bjäre" som tog mjölken ifrån en. Bjären gjordes av två spingstickor, brända i ändarna, och ett par gamla salvhackor, men då man sände ut den, blev den till en vanlig hare, som mjölkade grannarnas kor på lack-klöven (?), och sedan kom hem till sin ägare och lämnade mjölken i en så. Sagesmannens farmor hade bland djuren sett en hare, och det var säkert en bjäre. Om kvinnorna drog kjolen upp över huvudet, då de såg bjären, så försvann den. På stubbar växer en liten svamp med mjölkliknande innehåll, och det var ju tydligt, att bjären hade

Landskap: Småland

Härad: Sevede

Socken/stad: Södra Vi

By/samhälle: .....

Svaret gäller år/årtionde: .....

Berättaren född år: .....

Berättarens yrke: .....

JORDBRUKETS SKÖTSEL

gått fram här och kastat upp.

Jorden, som man odlade förr i världen, var inte stor. På de naturliga ängarna fick man hö till djuren, och man slog dessutom kärren och mossarna. Torkat löv använde man också i stor utsträckning, björklöv till fåren och asp till hästarna. Nötkreaturen fick sälglöv. Detta senare var mycket eftersökt, ty det söndermaldes även och blandades i mjölet. Särskilt var detta fallet under nödåret 1868.

I Småland svedjade man mycket, och sagesmannen har hört berättas, att det förekommit svedjebruk i trakten av Västervik så sent som på 1840-talet, då det blev i lag förbjudet.

Att ställa i ordning en "fälla", som sagesmannen kallade det, var ett tungt arbete. I maj högg man ner buskar och barrträd. De stora träden bilades omkull, ty sågar fanns ej.

Efter slåttern i juli "bröt" man lövet, dvs man tog vara på lövet, som torkades för vinterbehov. Framemot hösten samlade man tillhopa lövveden, som jämte lövet kördes hem på vintern.

På hösten året därpå antändes fällan, och man brände bort ris, mossa och småstubbar. Därpå rässlades, dvs rödjades fällan. Alla grövre stockar var endast kolnade i barken. Man hopsamlade dessa och tog dem till stängsel kring det brända området. Dessa byggdes på ett synnerligen enkelt sätt. Stockarna lade man i "skalkor", 3 och 4 över varandra med störar emellan. Fällan besåddes sedan med råg som nerkrattades med raslor (träklubbor besatta med grova järn- eller träpinnar). Hösten därpå skar man av rågen, som då var färdig, med skäror, och den bands i "necker", som hopsattes i travar = 24 kärvar. Man sådde sedan timotej på fällan och lämnade den åt naturen. Förr satte man också rovor på fällan. Det var innan potatisen var allmänt i bruk. Man åt en rund, liten sorts rovor.

LUF M 1129:4

Landskap: Småland

Härad: Sevede

Socken/stad: Södra Vi

By/samhälle: .....

Svaret gäller år/årtionde: .....

Berättaren född år: .....

Berättarens yrke: .....

VÄDERLEKS-MÄRKEN

Vissa dagar skulle man ge akt på väder och vind, och vissa arbeten skulle utföras på bestämda dagar. Man sade: "Så mång soldag i advent, så mång snödag i fastan." "Om det är vackert och bördigt i advent, skall skörden bli god nästa år." "Om hönan kan dricka takdropp kyndelsmässodagen, kan oxen dricka i bäcken vårfrudagen." (tidig vår). "Gollkon" och "gollgeten" skulle ta sin föda ute efter den gamla vårfrudagen, den 6 april.

Linet skulle vara spunnet och garnet bykt till vårfrudagen, för att man skulle hinna väva till våren, då väven skulle blekas. All vårved höggs före påsk, så att ej dymmeln kom i veden. Onsdag, fredag och lördag i påskveckan fick man ej använda yxa för att ej få det svårt på domens dag.

Blåste det hårt på juldagen, skulle det bli ett gott fruktår. Den, som hann först hem från julottan, skulle först bli färdig med skörden. Likaså den, som först hörde göken på våren, och kom först ur sängen en viss dag på våren (vilken?).

Den första blåsippan man finner på våren skall man äta upp för att få god hälsa.

Kom man in i en stuga, där det vävdes, skulle man sparka högt med benen och säga: "Så långt lin, så långt lin", annars trodde gårdens folk att man kom med otur och så blev man utkörd.

Flög svalan högt, blev det bra väder.

SE SOLEN DANSA

Var man tidigt uppe påskdagen, fick man se solen dansa. Detta inträffar säkrast, om påsken infaller på sin dato. Berättarens farmor hade varit uppe i kyrktornet och sett solen dansa genom ett papper med ett hål i.

HÄXOR

Häxorna for på dymmelonsdag till Blåkulla. Man sköt efter dem och ritade tjärkors på dörrarna.

Kristi Himmelsfärdsdag var första metedag.

Om det fryser natten före 6 april, skall det frysa en längre

Landskap: Småland

Härad: Sevede

Socken/stad: Södra Vi

By/samhälle: .....

Svaret gäller år/årtionde: .....

Berättaren född år: .....

Berättarens yrke: .....

tid framåt. Slåttern börjas Klasdagen och skall vara slut före Olle. Är något kvar till Bryvalle, biter ej lien på gräset.

NEDAN

Lysesedel skall ej tas i nedan, ej heller djur slaktas och skog fällas eller får klippas. De äkta makarna blev i så fall olyckliga, köttet odrygt, veden ville ej brinna, och ullen blev dålig.

Året indelades i "trettingar", 13 veckor, och den s k så-trettingen blev särskilt uppmärksammad. Från gamla vårfrudagen till midsommar är 13 veckor. Man räknade baklänges. 11:e och 10:e veckorna skulle vårråg, havre och blandsäd sås, 9:e kornveckan för bittisådd, 8 och 4 potatisveckor, 6:e veckan "lortveckan", då fick ingenting sås, ty det blir då endast ogräs, 5 kornveckan för sen sådd.

Till jul skulle tröskningen vara slut. Klockan två och tre på morgonen började man slagtröska på logen och var då vanligen 4 man. Långt tillbaka i tiden hade man en stenhäll i ett hörn av logen och eldade med torrved tyre (?). Senare hade man beckljus, talgljus eller linoljelampor som lyse. Vid tröskningen höll man en takt, som återgavs så här: "Tu par böxer, päls och tröj

LINBEREDNING

Linet bereddes i bastun i oktober. Hela byn samlades då, om den bestod av 4 till 5 åbor. En gumma brukade utses till bastugumma, och hon hämtade linet inne i bastun och skiftade ut till torkarna. Bastun användes nästan uteslutande för linberedningen. Berättarens farfar talade om att de i början av 1820-talet badade i bastun i Halsjöbo i Södra Vi. Mindre stena var då upplockade på ugnen. Då denna var upphettad, slog man vatten på dem och fick på så sätt ånga. Man satte in ett kar med vatten, som man blötte sig i då det blev för varmt. Vid somliga gårdar använde man bastun till torkning av malt samt rökning av fläsk.

Skriv bara på denna sida

LUF M 11296

Landskap: Småland

Härad: Sevede

Socken/stad: Södra Vi

By/samhälle: .....

Svaret gäller år/årtionde: .....

Berättaren född år: .....

Berättarens yrke: .....

SLAKT

I detta sammanhang talade även berättaren om plägseder vid slakt. Att vara rackare medförde stor vanära, och därtill togs ofta en brottsling. Hästkött ansågs skadligt och det är först på senare tider man börjat använda detta. Då man skjutit en hare, skars huvudet bort utom öronen, som fick sitta kvar. En havande kvinna fick ej se ett harhuvud, barnet kunde bli harmynt. Likaså fick de ej se slakt, ty djuren dog ej genast då. Vid slakt skämtade man om att barnen skulle få rumpan, de växte ej om de åt av den. Väder och vind spådde man i svinmjälten. Märgen i större ben användes att smörja spinnrocken med, och ur fårbenen sågades virknålar.

Slaktaren skulle ha stickebiten, och den var hans enda betalning. Nöthår användes till täcken och mattor, tagel till pisko hornen till dihorn för lamm och till karvhorn.

Blåsan blåstes upp och torkades, och i den lade man ärter, och så blev den en skallra för barnen. Blåsskinnet användes som plåster och lades även i skorna för värme. Gallan sattes på en sticka och torkades i taket och användes till medicin åt djuren.

Löpskinnet användes till ystning. Det lades i mjölk och peppar Alun och salt lades för konservering på huden, som sedan drogs fram och åter på en vriden järnstång, för att den skulle mjukas upp, sedan sprötades den och torkades vid spiseln i köket. Längre fram spickades den upp på lagårdsväggen och torkades på så sätt.

Om man bet i det nyslaktade, flådda djuret, när det ännu ryckte i det, bevarades man för spökrädsla. När man kokade korv, stack man hål i den med pinnar (senare gaffel) för att skinnet inte skulle spricka. En sup skulle tagas för varje ben i svinfoten, då man åt dylika.

Skriv bara på denna sida

LUF M 11291?

Landskap: Småland

Härad: Sevede

Socken/stad: Södra Vi

By/samhälle: .....

Svaret gäller år/årtionde: .....

Berättaren född år: .....

Berättarens yrke: .....

BESKRIVNING AV BONDSTUGA

Fattigdomen var ofta stor bland allmogen i Småland i början av 1800-talet. Det var knappt med mjölet, och mången i Olsmässokraken fick blanda det med hasselknopp, sälglöv, linfrökakor, kuäpple, mjöl av syrefrö m m. Under 1700-talets första del hade man sparsamt med möbler i stugorna. Kring väggarna löpte väggfasta bänkar, och så hade man kistor, enkla stolar samt ståndsäng eller förlåtsäng. I denna senare hade man halm, hos de fattiga endast tallris, över detta ett kluttäcke och så kudde, lakan och fäll eller täcke. Allmogen började senare med skåp och sneklaffbyråer.

De flesta bondstugorna bestod av rum och kök på nedre botten samt ett eller två rum ovanpå, nattstuga och kammare. På sommaren använde man vanligen övre våningen till sovrum. Loftbodar var även vanliga sovplatser om sommaren. De större gårdarna hade s k tvillingsbyggningar. I storstugan hade man en del praktiska anordningar. På många ställen en svarv uppmonterad i sänggaveln, golvet och taket. I vedvrån fanns klotsar för stänger att upplägga ved emellan.

Mitt i stugan fanns i de flesta bondehem ett hål ca 3 tum i fyrkant. Detta var uthugget mitt i en golvtilja och tjänade som fäste för "mentebråkan", en inrättning för beredning av hudar. Då ej bråkan var uppsatt fanns i detta hål, "mentehålet en kloss, lika hög som golvet. Det berättas, att vid ett bröllop, då kyrkoherdefrun dansade med brudgummen, deras fättet fastnade vid klotsen, och båda föll omkull. Ungdomen skrattade men gummorna i socknen vädrade genast ett dåligt omen.

I taket hade man en märla för vaggen, en kloss för varparna samt en eller två stänger framför spiseln. Här torkades brödet, korv vid slakt, rågen som skulle handmalas och även den som förmaldes vid skvaltan. Skinnen sprötades och torkades även de framför spiseln. Väggarna kritades på själva stockar-

Landskap: Småland

Härad: Sevede

Socken/stad: Södra Vi

By/samhälle: .....

Svaret gäller år/årtionde: .....

Berättaren född år: .....

Berättarens yrke: .....

na. Man rengjorde golven med en björkriskvast eller en tvaga av torra granrisgrenar. Ett ämbar vatten slogs ut på golvet, och så tog man kvasten och tvagan under foten och skrubbade. Såpa fanns ej förr i världen, och var det mycket smutsigt, strödde man fin sand på golvet och skurade med denna. Sedan strödde man hackat enris på golvet, och det kändes hemtrevligt

SMÅDJUR I STUGAN Det var mycket vanligt, att man hade smådjuren inne när det var som kallast, ty ladugårdarna var dragiga och mörka. Hönsburen hade man mellan sängen och spiseln. Då en höna skulle värpa, släpptes hon ut på golvet, och husmor tog bort sängkläderna från sängen i fotändan och gjorde ett rede försett med balägg. Tuppen väckte gården om mornarna, och väl var det, ty ur var sällsynta, och hade man något, var det dåligt och visade ofta fel. Visserligen hade man solmärken i fönstren och solvisare, men var det dåligt väder, kunde man ju inte ha någon nytta av dem. Men i början av 1800-talet kom daluren i handeln, och då hade man ett säkert ur. Berättarens farfar köpte sitt ur 1834.

HUSHÅLLET Maten var oftast enkel, till frukost åt man välling av rågmjöl salt och vatten. Middagen bestod av potatis, doppade i salt och mjölk eller också potatis och fläsk, sill, potatiskorv, enbärsmos, och bröd. Man drack mjölk eller vatten och dricka, bryggd av enbär, oxlabär, malt, björklag o a.
På kvällen gröt och mjölk. Potatisen skalades med fingrarna. Kaffe användes ej i vardagslag. Tallrikar var sällsynta, alla åt ur ett och samma tråg med träskedar. Fanns tallrikar, var de av trä, i bättre hem av tenn vid kalaser. Gafflar var okända, knivar att äta med var sällsynta, i månget hem fanns endast brödkniven och möjligen några till för hushållsbehov. Kom det främmande, bjöd man på kaffe eller en sup. Även om det var knappt med potatisen, och den ej ville räcka till den nya

Landskap: Småland

Härad: Sevede

Socken/stad: Södra Vi

By/samhälle: .....

Svaret gäller år/årtionde: .....

Berättaren född år: .....

Berättarens yrke: .....

skörden, måste man ha sig ett "bränne" på hösten. De flesta brände brännvinet i köket, endast vid större gårdar fanns det bränneri. Köken var ej vinterbonade utan användes mera som skafferi.

Kläderna var i vardagslag enkla. Man gick klädd i skinnbyxor eller tygbyxor klädda med skinn, om sommaren blaggarnskläder. Ofta gjorde kvinnorna nederdelen av sina linnen av skäktevall, som var en sämre sorts blaggarn.

Underkläder användes f ö knappast. Då de fodrade vadmalsbyxorna inte skyddade tillräckligt, satte man på sig sommarbyxorna under. Tygerna var hemvävda.

Helgdagskläderna var smakfulla och vackra, männen hade kulörta västar till sina vadmalskläder, kvinnorna vackra förkläden, mössa och stycke på huvudet och rosett i nacken med band hängande ned på ryggen.

SÖNDAGSFIRANDET Till söndagarna snyggade man upp i stugan och strödde nytt ris på golvet och satte om sommaren löv i spiseln. På eftermiddagen samlades ungdomarna gärna vid någon spelmans gård. Han spelade då på sin fiol eller klarinett, och man fick sig en sväng. I kyrkan gick man regelbundet, och där fick man höra dagsnyheterna.

MIDSOMMAR Ungdomen gick alltid ut på midsommarafton för att få veta sina öden under det kommande året. Det berättas, att några ungdomar gått och inte sett något, trots att de varit tysta, ända sedan solen gått ner. De satte sig till sist vid en gård och var redo att skiljas. Ett får hade skadat sig i ena benet, och dess klagolåt hördes vida omkring. Man skämtade om att detta visst var det enda man fick höra, då man plötsligt såg en stor skara människor gå förbi som vid ett begravningsfölje, och sorl och röster hördes. Synen försvann lika plötsligt som den kommit. På den gården blev det begravning under årets

Landskap: Småland

Härad: Sevede

Socken/stad: Södra Vi

By/samhälle: .....

Svaret gäller år/årtionde: .....

Berättaren född år: .....

Berättarens yrke: .....

lopp. En gumma hade sett "oknytt" två gånger. Det var ett rå i byn, ett hjälpsamt och snällt sådant, som väckte, om något djur slitit eller man glömt att släcka ljuset. Gumman hade sett rået på vinden, det var som en gammal kärring med knytschalett på huvudet, och det försvann då man fått ögonen på det.

Lyktgubbar, s k skälvrängare, fanns det gott om. En del gick tysta, och man såg endast en eldkvast gå över trädtopparna med vindens hastighet, andra åter lär ha ropat: "Här är rätt, här är orätt". Berättarens farfar hade sett en lyktgubbe så sent som på 1860-talet. Först gick den endast strax före högtider, sedan varje kväll, tills den alldeles försvann. Mölingar = mjölingar hade han också hört talas om, men aldrig själv varken hört eller sett.

KORS I NOCKSTOCKEN

Man trodde allmänt på skrock. För att få tur i ett nytt hus, brukade man hugga ett kors i nockstocken, dels vinkelräta, dels som multiplikationstecken.

SJUKDOM FRÅN ÄLVOR

Många sjukdomar trodde man kom från älvor eller alver, och det lär finnas minst 10 olika sorters sådana. För att undgå dem, var man mycket försiktig och spottade alltid, innan man satte sig ute på marken. Älvkvarnar finns också i Tjust, oftast i svart granit, som är lättast att bearbeta.

Det fanns många kloka gubbar och gummor som kunde stämma blod och bota sjukdomar. De sades ofta ha förskrivit sig till den onde, vilket bl a tillgick på så sätt att man gick 9 gånger avigt om kyrkan, och sedan skrev sitt namn med blod och stack det i nyckelhålet på kyrkdörren, då prästen stod för altaret. I Halsjöbo vid offerkällan bodde Klok-Ingrid, som var känd vida omkring. Klokare än andra hade hon blivit på följande sätt. Hennes mor hade funnit en vit orm, en lindorm, och den satte hon att koka på spiseln och förbjöd Ingrid att röra den,

Landskap: Småland
Härad: Sevede
Socken/stad: Södra Vi
By/samhälle: .....

Svaret gäller år/årtionde: .....
Berättaren född år: .....
Berättarens yrke: .....

medan hon gick ned till ladugården och mjölkade. Flickan stack emellertid ner fingret i spadet, som efter första beröringen förlorade sin kraft och endast förlänade klokskap åt en person, och smakade på det. Hon blev med ens så klok att hon kunde förutsäga, hurudan nästa kalv skulle bliva. Hon botade många, och då hon låg på sitt yttersta, bad hon, att man skulle begrava halva kroppen innanför och halva utanför kyrkogårdsmuren, ty hon visste ej om hennes klokhet var av Gud eller av djävulen. Om den var av Gud skulle en björk växa upp på graven, om den var av den onde ett furuträd. En björk, stor och bladrik, växte upp och den kallas än idag Klok-Ingrids björk.
En klok gumma utrotade syrsor, ett slags ohyra, genom att omkring en syrsa binda en ulltråd. Så drar man henne i tråden västerut, tills man finner en enbuske, där hon binds. Under vägen får hon inte lyftas över gärdsgårdar utan dras igenom. Sedan man bundit henne, säger man: "Stanna här ett bete, nu behöver vi er ej längre." Efter ett par dagar går man till enbusken, som då är full av syrsor, och säger: "Nu får ni inte stanna här längre utan gå till skogen till en tall, och när ni varit där ett bete, så gå till en sjö utan botten och stanna där." Gumman hade praktiserat detta och det lyckades.
Vårtor tog man bort på många olika sätt, men med tandvärk var det svårare. Somliga förvisade värken till träd. Berättaren omtalade, att han 1914 varit uppe på vinden till mangårdsbyggnaden i Dissedala gård, Norra Sandsjö socken, och där sett märken efter en tandläkares klinik.

BOTA TANDVÄRK

Den kloke tog sjuklingen med till vinden och petade i den sjuka tanden med ett hästskosöm samt sade: "Snaapims". Sedan slogs sömmet fast i väggen. Hjälpte inte detta första gången, gjorde han det en gång till och då hårdare. I väggen fanns många inslagna söm samt ordet Snaapims präntat.

Landskap: Småland

Härad: Sevede

Socken/stad: Södra Vi

By/samhälle: .....

Svaret gäller år/årtionde: .....

Berättaren född år: .....

Berättarens yrke: .....

Man läste bort ormbett på följande sätt: "Jesu moder gick uppför en lid och där mötte hon ormen den lede osv", samt "Frälsaren red över en mo och där mötte han ormen, som bet hästen i knäet. Frälsaren steg av och helade det osv."

Konsten att stämma blod var vissa personer förbehållen. Berättarens farfar har berättat om en klok gubbe, "Ruten", som botade djursjukdomar och som kunde stämma blod. Några män, bland dem Ruten, hade varit på gille och då de gick hem var de ganska berusade. På vägen såg de vid en ladugård en ko, som hade "hinker" (blodfyllda utväxter) på benen. En av dem drog upp sin fällekniv och skar av hinkerna, och blodet började rinna. Djuret höll på att förblöda, och karlarna blev rädda. Men Ruten sprang tre gånger motsols om ladugården, och då han sprungit tredje gången, var han spiknykter och likblek, och blodet hade slutat att rinna. Hinker brukade annars knytas bort. Rödsjuka på djur botades genom att man på kyrkogården tog jord och lade den i tre strutar, som gavs åt djuren. Jorden fick dock ej stjälas, utan en slant måste läggas på kyrkogården.

SKÄVER

Fick ett barn skäver, trodde man att den förorsakats av en illasinnad person, och det gällde att söka rätt på denna, och då försvann sjukdomen. En tattarkärring kom in i en bondstuga och såg då på barnet, som var fullt friskt och sade: "Det har ju skäver." Men modern körde ut henne och kastade en glödande kol efter henne. Detta verkade renande och tog bort verkan av gummans ord. Då man bytte linne på ett barn, borde man alltid låta en eldglöd glida igenom plagget, innan det togs på. Sedan barnet lindats gjorde man korstecknet på bröstet.

Barnets första badvatten hälldes på flaskor och användes som medicin. Barnets naglar borde modern bita av och sedan bränna upp det avbitna. Avkammat hår spottade man på och brände upp det i spiseln. Det ansågs farligt, om skatorna fick tag i

Landskap: Småland

Härad: Sevede

Socken/stad: Södra Vi

By/samhälle: .....

Svaret gäller år/årtionde: .....

Berättaren född år: .....

Berättarens yrke: .....

några hårstrån och lade dem i sitt bo. Man fick vara mycket försiktig med barnet, innan det döpts, då det var särskilt mottagligt för trolldom.

Genom att skilja en orm och en groda åt, så att båda levde, kunde man förvärva förmåga att lindra en barnsängskvinnas plågor. Man höll då om henne med armarna.

Modern fick, då hon var havande, ej se lik. Barnet kunde få "skäver". "Slaget", dvs fallandesot, fick det, om modern sett slakt av kalv. Skrek barnet under dopet, fick det bra sångröst. Hittade pengar förde tur med sig, och att drömma om möss och ormar var "turigt". Att drömma om pengar var däremot olyckligt. Under masten i båtar lades alltid en slant, det förde tur med sig, och även under dörrtrösklar. Då man räfsade hö, gjorde man vid skylarna ett kors med räfsan, och så gjorde man även med fingret i mjölet, då man gjort upp en deg.

MARRITT

Det berättas om en man, som om nätterna red marritt, men ej själv visste om det. Varje morgon fann han hästen svettig i stallet, och i tron att det var grannen, som i smyg lånade hästen, satte han för att näpsa honom en lie på hästryggen. På morgonen låg han själv blodig och sönderskuren i sängen.

BRÖLLOP

Vid bröllop var det alltid pomp och ståt, om råd och lägenhet fanns. Andra lysningsdagen brukade man "dra björk". Detta tillgick sålunda. De unga männen samlades i skogen, och där fällde de den största björk de kunde komma över. Ful skulle den vara, om brudparet var illa omtyckt, i annat fall tvärtom. Flickorna kom till, då trädet var hugget, och så drogs björken av hundra man eller mer genom byn och lades vid dörren till bröllopsgården. Spelman satt på storändan och spelade hela vägen. Brudparet borde enligt gammal god sed öppna dörren med ljus i händerna och säga: "Välkomna in" och bjuda på traktering och dans, annars blev de utskämda i hela byn. Björken

Landskap: Småland

Härad: Sevede

Socken/stad: Södra Vi

By/samhälle: .....

Svaret gäller år/årtionde: .....

Berättaren född år: .....

Berättarens yrke: .....

togs bort från dörren under allt möjligt oljud, och så sköt man för brudparets lycka.

På bröllopsdagen hade man vanligen två spelmän, som spelade hela vägen då de gick genom byarna till brudgummens gård, man ville visa att det var högtid. Brudens släkt gick dagen förut till brudgummen. Tidigt morgonen därpå började man "utridar-ölet". Bröllopsföljet red till brudens hem med spelmännen i täten, och de som ej hade hästar kom gående efter. Under vägen igenom byarna hade rests äreportar, och brudgummen plägade ge en slant vid varje äreport. En gumma hade berättat för sages-mannen, att vid bröllop på 1840-talet brudgummen, som var rik, gett en hel riksdaler. I brudens hem förrättades vigselakten, och sedan fick spelmännen ta plats i förstugan, ty hela stugan var full av långa bord och bänkar. Man ville ha musik även till maten. Sedan man ätit, vidtog dansen. Prästen dansade först med bruden och lämnade henne sedan till brudgummen, som under tiden dansat med prästfrun, om denna var med. Bruden bjöd sedan upp pojkarna och dansade med var och en. Dessa lämnade då en brud-skål åt bruden, och denna kunde mången gång bli rätt stor.

En gumma berättade, att hon fick 43 rdr. Bruden köpte utstyrsel åt brudgummen, och denne åt bruden. Inte alla av allmogen hade råd att köpa ringar av guld, utan i många fall fick förgyllt silver duga. Vid den tiden använde man vanligen bönemän, och dessa fick ersättning enligt överenskommelse, dock minst ett par strumpor.

Vägarna var dåliga, och detta gjorde att man klövjade, eller som man här sade "förde", vid transporter. Hästen ansågs bära en klev = 4 skäppor.

Vid begravning bar man liken till kyrkan. En eller flera byar tillhörde ett bårlag. Kistorna bars med s k långhanddukar, och man skiftade om lag efter lag hela vägen. En likkista fick ej

Landskap: Småland

Härad: Sevede

Socken/stad: Södra Vi

By/samhälle: .....

Svaret gäller år/årtionde: .....

Berättaren född år: .....

Berättarens yrke: .....

stå tom, sedan snickaren fått den färdig, utan spånor måste alltid ligga kvar på botten.
Bräderna till kistan måste vara så breda, att ett bräde räckte i höjd. Självspillingar fick man ej bära till kyrkogården genom porten, utan kistan måste lyftas över ringmuren.

VALLÅTAR

Berättaren har upptecknat orden till ett par vallåtar: "Tilleritall drog jag vall åt den långe, långe, långe måsen. Dra hit, dra hit, min hjärtans kär, här är vatten, här är bär, här är mogne krösa." - "Du ljuger, du ljuger, jag var där i fjol, du åt min mat, du stekte mins fat, du drog min ko ut i långe, långe, långe måsen." samt en annan: "Ingelill, Ingelill, skyn´ dig i vall, Signelill, Signelill, väntar efter dig uti skogen. Mjölka grå get, ge den lille lite di."